

**SƏDAQƏT QASIMOVA
ADNSU
Azadıq prospektu
sadaqatqasimova716@gmail.com**

**NITQ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASINDA
SOSİAL ŞƏBƏKƏLƏRİN ROLU**

Xülasə

Məqalədə günümüzün geniş yayılmış vasitələrindən olan sosial şəbəkələrin nitq mədəniyyətinin inkişafında oynadığı roldan bəhs edilir. Nitq zamanı cümlənin struktur-intonasiya təhlilində sözlərin cümlə konturunda tutduqları mövqelərlə məna çəkiləri arasındaki qarşılıqlı asılılıqları nəzərə almaq lazımdır. Müxtəlif semantik sıçrayışlar kommunikativ cəhətdən müxtəlif tipik quruluşa malik cümlələrin səsləndirilməsi zamanı vacib amillərdəndir. Bu da dildən istifadənin müxtəlif forma və növlərini şərtləndirir. Qloballaşan dünyada müxtəlif ölkələr arasında çoxsahəli əlaqələrin inkişaf etdirilməsi dövründə nitq mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi təxirəsalınmaz hesab edilir. Bu məsələyə artmaqdə olan ehtiyac və tələbatları nəzərə alaraq onun daha ciddi əsaslar üzərində qurulması məsəlesi meydana çıxır. Bu da dilin müxtəlif aspektlərinin təhlilini beynəlxalq aləmin ehtiyac və tələbatlarına daha çox uyğunlaşdırılmasını tələb edir. Dil və onun daxili inkişaf qanunlarına cəmiyyətdə baş verən siyasi, ictimai dəyişiklik, elmi-texniki tərəqqi, iqtisadi-mədəni həyatda baş verən yeniləşmələr ciddi təsir göstərir. Xarici aləm daim ona təsir edir və onun müxtəlif sahələrində diqqəti cəlb edən izlər buraxır. Dillərin yaxınlaşlığı və qarşılıqlı münasibətlərin intensivləşdiyi hazırkı dövrdə, ictimai-siyasi, elmi-texniki üstqurumlara aid anlayışların yayılması prosesində dünya dilləri bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə faydalananmadadır. Uzun dövrlər ərzində davam edən bu proses millətlərarası əlaqələrin, ünsiyyət vasitələrinin artması nəticəsində daha da sürətlənmişdir. Elə bunun nəticəsidir ki, dünyada elmə məlum olan elə bir dil tapmaq çətindir ki, başqa dillərlə qarşılıqlı əlaqədə və ünsiyyətdə olmasın. Dillərin qarşılıqlı əlaqə və təsirində danışdıqda isə təbii ki, ilk növbədə sözalma, yaxud sözvermə prosesi nəzərdə tutulur.

Açar sözlər: nitq, dil, kontekst, sosial media, ünsiyyət

Dillərin uzunmüddətli qarşılıqlı təsirinin nəticəsində bir dildən digərinə keçən sözlər həm dil tarixini, həm də bu prosesin özünü öyrənmək üçün böyük maraq kəsb edir. Alınma sözlər eyni zamanda sözalmanın səbəblərini, mənbələrini, alınma yollarını, tiplərini və formalarını, eləcə də alınma sözlərin obyekt dildə məruz qaldığı dəyişmələri ətraflı öyrənməyə imkan verir.

Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində çalışan insanlar, xüsusilə aparıcılar bu əlaqələrdən xəbərdar olmalı, alınma sözlərin düzgün tələffüzündə anlaşılmazlığa yol verməməlidirlər. Bu mənada sosial media informasiyanın kütləyə çatdırılmasında müasir sivilizasiyanın ən geniş yayılmış vasitələrindən biridir. Nitq mədəniyyəti hər bir xalq üçün əsas amildir. Burada kütləvi informasiya vasitələrinin rolü vacib sayılır. Çünkü hər gün müxtəlif saatlarda eşitdiyimiz səslər informasiyanın ötürülməsində düzgün səsləndirməyə malik olmalıdır O, etik mədəniyyətin, milli şürur və təfəkkürün vahid göstəricisi kimi xarakterizə olunur. Dil bir sistem kimi öz ictimai funksiyasını nitqlə həyata keçirir. Kütləvi informasiya vasitələrində nitq yeni, mükəmməl keyfiyyət qazanır. Televiziyyada nitq müəyyən olunmuş üç əsas funksiyani yerinə yetirir:

1. ünsiyyət
2. məlumatlandırma
3. təsiretmə.

Beləliklə, aydın olur ki, kütləvi informasiya materialları vasitəsilə nitq mədəniyyətinin öyrədilməsində sosial şəbəkə saytlarının rolü əvəzsizdir.

Kütləvi informasiya vasitələri nitq mədəniyyətinin formalasdırılması üçün stimul xarakteri daşıyır. Buraya televiziya, radio və s. aid edilir. Televiziya səlis nitqin inkişafı, orfofonik normaların qorunması baxımından xüsusilə faydalıdır. Bu qurğu səs və görüntünün insanların evində mövcudluğunu reallaşdırır. Bu zaman müxtəlif dillərdə olan məlumatları evlərə daşımaq mümkün olur. Radio yiğcamlılığı ilə diqqət çəkir. Belə ki, onu hər yerə rahat şəkildə daşımaq mümkün kündür. Burada musiqi, xəbərlər, radio-tamaşalar, radio- tədris kimi yayınlar şifahi nitqin inkişafında əlverişli sayılır. Ən ucuz kütləvi informasiya vasitələri jurnallar hesab olunur.

Onlar nitq mədəniyyətinin inkişafi üçün bu işləri aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirə bilərlər:

- 1) oyun hazırlamaq;
- 2) müxtəlif komanda tərkibində rollar nümayiş etdirmək;
- 3) oyun qaydaları haqqında məlumat vermək;
- 4) oyunun qaydasını nümayiş etdirmək[2, s.56].

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, nitq mədəniyyətinin sosial media materialları vasitəsilə aşılanması istiqamətində iş məqsədyönlü, mərhələli xarakter daşımalo və ardıcıl şəkildə həyata keçirilməlidir.

Nitq mədəniyyətinin kütləvi informasiya vasitələri ilə təkmilləşdirilməsinin əsasını təşkil edən amillərin müəyyənləşdirilməsi həmin prosesin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsini mümkün edir.

Nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsinə yönəlidilmiş kütləvi informasiya materialları onun aşağıdakı komponentlərdən ibarət olduğunun nəzərə almaqla tərtib edilməlidir:

- dil materiallarından müxtəlif situasiyalarda istifadə etmək bacarığının inkişaf etdirilməsi;
- ayrı-ayrı kommunikativ məna kəsb edən cümlələri mətn daxilində sintez etmək bacarığı;
- dilin istifadə edildiyi sosio-mədəni kontekstlə tanışlıq;
- başqa insanlarla ünsiyyət qurmaq arzusu və bunun üçün vacib olan özünə əminlik hissinin formalaşdırılması.

Kütləvi informasiya vasitələri fonunda təlim situasiyaları öz növbəsində aşağıdakı növlərə bölünür:

- a) audio-vizual vasitələrdən istifadə etməklə həyatı bacarıqlar üzərində qurulan situasiyalar;
- b) gerçəkliliklə bağlı olan şərti kommunikativ situasiyalar;
- c) sosial şəbəkə materialları əsasında təşkil edilən situasiyalar;
- d) stimullaşdırılan və təsəvvürlər üzərində təşkil edilən situasiyalar[4, s.45].

Uzun illər nitq mədəniyyətinin intensiv öyrədilməsi işi ilə məşğul olmuş alimlər şifahi nitqin inkişafını birinci dərəcəli iş hesab etmişlər. Müşahidələr göstərir ki, şifahi nitqin intensiv aparılmasında KIV əsas amildir. O şifahi danışmalara şərait yaradır. Görkəmli ingilis metodisti H.Palmer şifahi nitqi eşitmə yolu ilə inkişaf etdirməyi təklif edirdi. Son zamanlar alınan nəticələr sübut etmişdir ki, dilin kompleks şəkil-də tədris edilməsi şəraitində də şifahi nitqi inkişaf etdirmək olar. Dilin tədrisinə tətbiq edilən "dilə praktik yiyələnmə" terminini digər adamların fikirlərini anlama, bacarıq və vərdişlərin aşılanması kimi başa düşmək lazımdır. Sonra bu bacarıqlar formalaşır, nitqə çevirilir. Əgər insanlar arasında ünsiyyət bilavasitə yaradılırsa, onda dilə praktik yiyələnmə nitq fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin şifahi nitqə, oxu və yazıya xarakterik olan bacarıqların formalaşmasını tələb edir. Ünsiyyət məsələsi şifahi nitqlə bağlı məsələdir. Əgər bir adam dil materiallarını yaxşı mənimsəyib, o həmin dil-də şifahi danışmaqdə heç bir çətinlik çəkməyəcəkdir. Ona görə də, dil materiallarının avtomatlaşması şifahi nitqin əsasını təşkil edir və aşağıdakıları nəzərdə tutur: 1. dinləyib-anlama 2. danışq vasitəsilə öyrətmə. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu iş heç də asan deyil və müəyyən səriştə, bilik və bacarıq tələb edir. Müvafiq olaraq, hər bir kontekstdə qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri seçilmiş materialların rolunu və yerini müəyyənləşdirməkdir. Beləliklə, dildə danışq vərdişlərinə həmin dildə danışmadan, yazı vərdişlərinə yazı fəaliyyətinə cəlb olunmadan, oxu vərdişlərinə oxumadan və nəhayət eşidib-anlama vərdişlərinə öyrənilən dildə müxtəlif xarakterli mətnlərə, monoloq və dialoqlara sistemli şəkildə qulaq asmadan yiyələnmək qeyri-mümkündür[2,157].

Ədəbiyyat

1. Ağayeva F.M. Şifahi nitqin sintaksisi. Bakı: Maarif, 1975, 116 s.
2. Axundov A.A. Azərbaycan dilinin fonetikası. Bakı: Maarif, 1984, 390 s.

3. Babayev S.M. Nitq intonasiyasının fonetik və funksional təbiəti. // M.F.Axundov adına APXDI-nin elmi əsərləri, 1976, seriya 12, Dil və ədəbiyyat, № 3, s. 82-87.
4. Cahangirov F. Qeyri-verbal hərəkətlər və sükutun linqvokulturoloji təhlili.// Dil və ədəbiyyat, ADU. Bakı: 2014, s. 9-14.
5. Əliyev K., Zeynalov F. Nitq mədəniyyətinin prosodik aspektinə dair // BDU-nun əsərləri, Bakı: 1994, №1, s. 41 – 44

S.Qasimova

The role of mass media in developing speech culture
Summary

The article deals with the problem of working out effective ways of speaking skills. Communication is a process in which people are able to transfer information among themselves. In order to improve your written communication skills, you must be able to analyze your purpose and audience, as well as learn the rules of writing. It is important to be able to organize your information to maximize communication, and minimize confusion. The majority of our communications are essential. They could probably be done with less words on fewer pages, but generally speaking, they are necessary. Some portions of our communications, however, are not very essential. Worse, yet, some are simply counterproductive. If the need to communicate is necessary, then you are ready to set the process in motion, and your first move is to analyze the purpose. Most writing or speaking falls under one or a combination of three general purposes: to direct, to inform, or to persuade. One should not find it difficult to determine the primary purpose your communication must fulfill. A directive communication generally emphasizes what to do, informative writing or speaking highlights how, and persuasion focuses on why something should be done. Almost all of our communications have overlapping purposes. Some people even argue that almost everything we say or write is designed to persuade – to get someone or some group to act. In any case, a few moments spent on thinking about your general purpose will prepare you for the important task of identifying your specific objective. Language is a formal system of signs governed by grammatical rules of combination to communicate meaning. This definition stresses the fact that human languages can be described as closed structural system consisting of rules that relate particular signs to particular meanings. Language is basically speech. Its written form developed later on. It is universal among human beings who use it for carrying out various activities of life. It is such a common phenomenon that we always take it for granted. We never bother to think about it: we never try to into the depth of the meaning of this word. Definition of language is not difficult to find.

Key words: speech, language, context, mass media, communication

C.Гасимова

Роль СМИ на формировании культуры речью

Резюме

Как уже отмечалось, одна из основных целей обучения языкам состоит в объединении людей, принадлежащих к различным культурам, посредством их языков. Конкретный обучаемый - это человек, имеющий определенные потребности, а также социально-культурную базу. Говоря о необходимости внедрения нововведений, способствующих более успешному усвоению изучаемого языка, и, в частности, овладению речевой коммуникацией, следует подчеркнуть, что, по мнению исследователей, для успешного внедрения нововведения в систему обучения языкам, необходимо наличие трёх факторов, к которым относят: нарушение баланса в процессе обучения языку, неудовлетворенность существующим состоянием дел в системе обучения языкам; фактор осуществимости, предполагающий реальность или нереальность поставленных задач. В настоящее время номенклатура средств обучения достаточно широка. Особенное значение комплексный подход приобретает в контексте обучения языку в условиях отсутствия языкового окружения. Опираясь на критерии анализа материалов, а также учитывая положительный опыт в своей работе практикующие учителя языка могут правильно выбрать материал и эффективно его использовать для достижения поставленных целей. Однако, СМИ занимает особое место в процессе обучения языку. Необходимым условием успешного внедрения новаторских идей является активность, в том числе коммуникативная активность участников процесса обучения языку. Успешное внедрение новых идей предполагает, в первую очередь, определение проблемы а также, разработку потенциальных способов решения поставленной проблемы. В числе факторов, содействующих успешному внедрению нововведений, следует особо отметить информированность и соответствующую подготовленность предполагаемых участников данного процесса и проведение консультации с теми, кто использует новые идеи, с тем, чтобы выявить моменты, являющиеся потенциальным источником проблем. Важным является также сбор отзывов и предложений по улучшению тех или иных идей, с их последующим анализом.

Ключевые слова: речь, язык, контекст, СМИ, коммуникация

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.05.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 15.11.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nuriyyə Əliyeva tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur